

Giedrė SABAITYTĖ

*Raganų „medžioklės“
atgarsiai XVI–XVII a.
pirmosios pusės Kaune*

XVI–XVII a. pirmosios
pusės Kaunas buvo
klestintis miestas,

vienas svarbiausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės prekybos ir amatų centrų. Šis laikotarpis kartais yra įvardijamas kaip miesto „aukso amžius“. Tačiau tame amžiuje Kauno neaplenkė ir reiškiny, plitęs beveik po visą Europą – vadinamasis raganų medžioklės fenomenas, kuris kaip nesulaikomas gaisras šuoriais pralėkė beveik visą kontinentą. Šis reiškiny, kartais įgaudamas net masinės psichozės pavidalą, vienur užgesdamas, kitur tik dar labiau išliepsnodamas, apnuogindavo tamsiąją tuometinio gyvenimo pusę, iškeldavo į paviršių slapčiausias gyventojų baimes, netikrumo ir nesaugumo jausmą, nepasitikėjimą vienu kitais. Dėl šios priežasties žinios apie šį įdomų ir, šiandienos akimis žvelgiant, gan egzotišką reiškinį Kauno mieste, galėtų bent truputį atidengti kai kuriuos dar netyrinėtus miestietiško mentaliteto elementus.

Mūsų dienas pasiekė tik žiupsnelis su Kaunu susijusių žinių ir užuominų apie raganų teismų procesus mieste. Šiame darbe pabandyta surinkti tiek publikuotų, tiek nepublikuotų šaltinių žinutes, daugiau ar mažiau užsimenančias apie raganų ar raganų persekiojimus. Nors ši „medžioklė“ Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje apogėjų pasiekė tik XVII a. vid., šio darbo chronologiniais rėmais pasirinkta XVI–XVII a. pirmoji pusė, nes būtent šis laikotarpis paliko daugiausia su Kauno miestu susijusios raganų persekiojimo medžiagos. Žinoma, pavieniai atvejai – tik keli lašeliai Europos raganų teismų procesų jūroje ir greičiausiai tik siautuosios masinės isterijos atgarsiai, tačiau manytume, kad ir šie trupinėliai galėtų būti naudingi, siekiant pažinti vieną iš Kauno miesto gyventojų kasdienybės aspektų.

Šiame darbe apžvelgti žinomi raganų persekiojimų atvejai, vykę Kauno

mieste 1552–1627 m. Darbe naudoti šaltiniai – tai įrašai apie kerėjimus Kauno miesto vaitų aktų knygoje. Didžioji šių šaltinių dalis buvo paskelbta Konstantino Jablonskio ir Rimanto Jaso parengtame šaltinių publikacijų rinkinyje „Raganų teismai Lietuvoje“.¹ Darbe taip pat buvo naudotasi dar neskelbta 1542–1544 m. Kauno miesto vaito teismų knygų medžiaga², saugoma Lietuvos valstybės istorijos archyve (LVIA) bei Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje³. Teksto gale pateikiami priedai – iki šiol neskelbtų šaltinių publikacija.

Raganų teismų tematika Lietuvos istoriografijoje susilaukė nedaug dėmesio. Šia problematika buvo susidomėta XIX a., kuomet pavienius raganų teismų atvejus aprašė Liudvikas Adomas Jucevičius, Dionizas Poška, Motiejus Valančius.⁴ Tarpukario Lietuvoje pasirodė keletas straipsnių šia tema (Felikso Šinkūno, P. Tučo, Alvilio Augstakalnio straipsniai).⁵ Sovietmečiu plačiausiai šia tema domėjosi Juozas Jurginis, parašęs keletą straipsnių bei išleidęs nedidelę knygutę „Raganų gaudymo šimtmetis“.⁶ Pažymėtina, kad prie raganų teismų problematikos nemažai prisidėjo K. Jablonskio surinktų raganų teismų bylų publikacija⁷. Prie naujausių darbų šia tema priskirtinas Gintaro Beresnevičiaus bei Tomo Čaplinsko straipsnis „Ragana“.⁸ Visgi pastebėtina, kad darbų, skirtų aptarti raganų teismų procesus, vykusius kuriame nors viename konkrečiame mieste, beveik nėra. Paminėtinas Almano Bagdonavičiaus straipsnis „Kauno miesto medicinos ir farmacijos raidos bruožai XVI–XVIII a.“, kuriame yra paminėti keli raganų teismų atvejai Kaune kaip praktikuotos liaudies medicinos pavyzdžiai. Dėl šios priežasties manytume, kad prasminga apžvelgti raganų persekiojimo tendencijas ir šios „medžioklės“ atgarsius XVI–XVII a. Kaune.

Raganystės samprata. Tikėjimas, kad pasaulyje yra žmonių, turinčių nepaprastų ar net antgamtinių galių, egzistavo nuo žilos senovės. Buvo tikėta, kad esama asmenų, galinčių kerais, burtais, užkalbėjimais padaryti žalą kitam asmeniui ar gyvuliui, pakenkti medžioklės sėkmei ar laukų derlingumui. Raga-

¹ *Raganų teismai Lietuvoje*, sud. K. Jablonskis, R. Jاسas, Vilnius, 1987.

² Daugiau apie Kauno vaito knygas žr. Z. Kiaupa, Kauno miesto vaitas ir jo aktų knygos XVI–XVII a. pirmojoje pusėje, *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, kn. 1, Vilnius, 1988, p. 25–46.

³ 1542–1543 m. Kauno miesto vaito knyga, LVIA, f. 166, ap. 2, b. 14, SA 13842; 1544 m., Kauno m. a., VUB RS f. 7. Norėčiau padėkoti Zigmantui Kiaupai už nuorodas ir visokeriopą pagalbą.

⁴ Žr. L. A. Jucevičius, *Raštai*, Vilnius, 1959, p. 406–413, 476–498; D. Poška, *Raštai*, Vilnius, 1959, p. 377.

⁵ P. Šinkūnas, Lietuviški žavėtojai ir raganos – *Mokykla ir gyvenimas*, 1930, Nr. 6, p. 293–301; P. Tučas, Ragana ant laužo Ukmergėje, *Lietuvos aidas*, 1936, kovo 20, Nr. 130; A. Augstakalnis, Tilžės lietuvių burtai XVI a. teismo aktuose, *Tautosakos darbai*, T. 3, Kaunas, 1937, p. 239–243.

⁶ J. Jurginis, Tamsiausias puslapis Lietuvos istorijoje, *Mokslas ir gyvenimas*, 1981, Nr. 4, p. 22–23; J. Jurginis, *Raganų gaudymo šimtmetis*, Vilnius, 1984.

⁷ *Raganų teismai Lietuvoje*, reng. K. Jablonskis ir R. Jاسas, Vilnius, 1987.

⁸ G. Beresnevičius, T. Čaplinskas, Ragana, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 557–573.

nystė buvo suvokiama kaip galia, nukreipta destruktivia kryptimi, kurios pagalba stengiamasi suardyti tam tikrą struktūrą, tvarką, gausėjimą. Bet kokioje bendruomenėje ar visuomenėje ji laikyta labai pavojingu reiškiniu.⁹

Bažnyčios kovų su erezijomis kontekste susiformavo raganų – velnio garbintojų, eretikų ir tikrojo tikėjimo niekintojų – įvaizdis. Asmenys, aplinkinių įtariamai užsiimantys raganavimu, pakliūdavo į teismų akiratį. Tokiu būdu XV a. pab. gimsta raganų teismų procesų reiškinys, pasiekęs beveik visus Europos kontinento kampelius. Bažnytiniai dokumentai, ypač 1484 m. paskelbta popiežiaus Inocento VIII bulė „Summis desiderantes affectibus“, taip pat Heinricho Institorio ir Jakobo Sprengerio knyga „Raganų kūjis“ (1487, iki 1669 m. pakartoti 29 leidimai, lenkų kalba 1614) suteikė platų teologinį, teorinį ir teisinį pagrindą raganų persekiojimams. Palaiapsniui formavosi klasikinės raganystės samprata, kurios pagrindiniai elementai: 1) kenkiamieji kerai, 2) sutartis su velniu, 3) sąjunga su velniu, 4) skraidymas, 5) velnio puotos (šabas).¹⁰ Tokios raganystės samprata plito po Europą, persimetė ir už Atlanto. Skirtinguose kraštuose šis raganos įvaizdis transformuodavosi, susidūręs su vietinėmis tradicijomis ir įgaudavo specifinių bruožų. Ne išimtis buvo ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė.

Raganų teismai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestuose. Krikščionybės suformuotas požiūris į asmenis, įtariamus kerėjimu, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje susidūrė su dar pakankamai gyva pagoniška tradicija. Lietuvoje iš seno buvo tikima, kad raganos ir burtininkai turi antgamtinių galių – gali išpranašauti ateitį, paveikti žmones, gyvulius ir gamtos reiškinius. Taigi aptariamo laikotarpio raganų bylose liaudies tikėjimai susipina su demoniška raganos samprata, europietiškomis realijomis.¹¹ Visgi XVI amžiaus raganų bylose užfiksuoti žmonių gydymo būdai, kerėjimai ir užkalbėjimai dar mažai primena klasikinę raganos – šėtono pagalbininkės įvaizdį.

Raganų teismų procesai LDK teritorijoje prasidėjo XVI a. ir tęsėsi iki pat XVIII a. pabaigos. Lietuvos DK teritorijoje žinomi pirmieji raganų teismų procesai prasidėjo XVI a. Seniausia žinia apie raganų persekiojimą Lietuvoje yra XVI amžiaus pirmojo ketvirčio Mikalojaus Husoviano poemoje „Giesmė apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę“, kur aprašomas moterų, įtariamų raganystėmis, išbandymas vandeniui.¹² Šie procesai tęsėsi iki pat XVIII a. pabaigos.

Pirmieji LDK raganų teismų procesai pasirodė XVI a. miestuose. Yra išlikusi XVI a. šaltinių medžiaga iš Vilniaus, Kauno, Polocko, Naugarduko,

⁹ Ten pat, p. 557.

¹⁰ Ten pat, p. 558–559.

¹¹ N. Vėlius, Raganų bylos Lietuvoje XVI amžiuje, *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, T. II, Vilnius, 2001.

¹² M. Husovianas, *Giesmė apie stumbrą*. Vilnius, 1977, p. 47.

Merkinės, Alytaus, kt.¹³ Tai galėtų būti paaiškinta tuo, kad miestiečiai buvo mobiliausia Lietuvos DK gyventojų dalis, turėjusi daugiausia kontaktų su kitais Europos kraštais. Tokiu būdu raganų teismų „mada“ galėjusi užklysti į LDK teritoriją.

Aptariamuoju laikotarpiu, kai dar nebuvo perprantami Gamtos ar Visatos dėsniai, kai tik pradedami žengti pirmieji žingsniai Racionalumo amžiaus link, tikėjimas raganystės egzistavimu galėjo bent šiek tiek supaprastinti supančio pasaulio suvokimą. Jei tiki raganavimu, tuomet žinai, kad visos negandos, ligos ir gamtos stichijos turi vienintelę priežastį – kažkieno pikta valia bei antgamtinės galios ir žinios neša aplinkiniams nelaimės, skausmą ir kančias. Taip raganystė palaipsniui tampa suvokiama kaip nusikaltimas, už kurį būtina bausti.

Viena iš Lietuvos raganų bylų ypatybių buvo ta, kad kerėjimo bylas sprendė pasauliečiai. Miestuose plačiausią teismo kompetenciją turėjo suolininkų kolegija, kurios posėdžiams pirmininkaudavo vaitas.¹⁴ Vaitas negalėjo bausti miestiečių, nesuderinęs veiksmų su magistratu, tačiau jam paliekama teisė skirti miestiečiams pagal Magdeburgo teisę mažas baudas, spręsti smulkias bylas. Burtų ir kerėjimo atvejai buvo sprendžiami karu su užpuolimo, sumušimo, vagysčių, įžeidimų, skolų negrąžinimo ir kt. bylomis.¹⁵

Raganavimo bylos buvo traktuojamos kaip kriminalinės, tačiau Lietuvos Statutas konkrečiai nereglementavo, kaip turi būti baudžiami kerėjimu įtariamieji asmenys. Raganavimas kaip nusikaltimas yra įvardytas 1588 m. Lietuvos Statuto IV skyriaus 30 straipsnyje. Kerėjimas čia įrašytas šalia tokių nusikaltimų – smurtinio bajoro namo užpuolimo, plėšikavimo, nuodijimo ir kt.: „Taip pat nustatome <...>, kad vaivados ir mūsų teisminiai seniūnai <...> teistų bei bylas vestų ir savo šaukimus darytų šiais čia aprašytais straipsniais, tai yra: dėl smurtinio bajoro namų puolimo <...>. Toliau dėl smurto prieš Krikščionių bažnyčią <...>; dėl moterų ir merginų išžaginimo; dėl smurto miestuose; dėl plėšimų pakelėse; dėl vagysčių; dėl klastojimų; dėl namų arba kluonų padėgimų; dėl raganavimų (kerėjimų), dėl nuodijimų, <...>“¹⁶.

Šis lakoniškas raganavimo paminėjimas tarp kitų nusikaltimų gali rodyti, kad visgi aptariamo laikotarpio LDK kerėjimas suvokiamas kaip kenkėjiška

¹³ 1552 05 25 Įrašas Kauno miesto vaito teismo knygoje apie raganavimu įtariamą gyventojos Jadvygos tardymą, *Raganų teismai Lietuvoje*, p. 73; 1663. 02. 30 Заявление членовъ Виленскаго магистрата о волшебствъ Христини пастушки, *Акты издаваемые Виленскою архиепископическою комиссією*, t. 10, Вильна, 1879, c. 284;

¹⁴ Z. Kiaupa. Miestai. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, p. 358.

¹⁵ Z. Kiaupa, Kauno miesto vaitas..., p. 26–28.

¹⁶ „<...>aby воеводе и старостове наши судовые, <...> судили и спроставали <...> о тые арьтыкулы, меновите тутъ описаные, то есть: о наезд квалетовный на домъ иляжетъский, <...> о злодейство, <...> о поджогу даму або гумна, о чародейство, о трутизму <...>.“ I. Lappo. 1588 metų Lietuvos Statutas. II t.: tekstas, Kaunas, 1938, p. 201; Lietuvos Statutas 1588, *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. II, Vilnius, 2001, p. 289.

veikla, bet dar beveik neturintis demoniškosios raganystės požymių. Tad dažniausiai kaltinimuose burtininkavimas siejamas su padaryta žala sveikatai, turtui, laimei. Nustatant bausmes būdavo remiamasi Justinijono kodeksu, Šventuoju Raštu, Imperijos teise, raganų baudimo pavyzdžiais.¹⁷

Labai dažnai vadinamos raganavimo praktikos siejamos su agrarine kultūra, derlingumo ritualais, todėl, regis, nekeista, kad tokie reiškiniai daugiausia paplitę kaimiškosiose vietovėse. Galbūt ir kaimiškųjų vietovių horizontai, apsupti tamsių ir klaidžių miškų, buvo palankesni plisti įvairiems apie raganų ir velnių suvažiavimus nei siaurų anuometinių miestų gatvių erdvės. Vis dėlto „raganų medžioklės“ manija neaplenkė ir miestų. Iš išlikusios medžiagos galėtume spręsti, kad su demoniškosios raganystės atvejais miestų teismų praktikoje būdavo susiduriama gan retai. Ši ragana (ar raganius) dažniausiai tėra buitinė magija praktikuojantis asmuo, ir tik vėliau, palaiapsniui išgalint klasikinei, Vakarų Europoje susiformavusiai raganos sampratai, šie žmonės aplinkinių akyse įgauna vis daugiau demoniškų elementų.

Pastebėtina, kad klasikiniai raganų procesai, kuriuose moterys prisipažindavo lytiškai santykiavusios su demonais, skraidžiusios oru ir pan., dažniausiai vykdavo kaimo vietovėse. Tikriausiai tai galėtų būti paaiškinama skirtinga ūkinė veikla, vykdoma kaimuose ir miestuose, ir jos suponuojamomis aktualijomis. Galbūt tai, kas buvo aktualu valstiečiui, neturėjo tokios reikšmės pirkliui ar amatininkui, ir atvirksčiai. Vis dėlto tiek miestuose, tiek kaimuose raganų teismų procesai tapdavo kasdienio gyvenimo dalimi, nes tikėjimas raganų galia ir tariamu jų sąmokslu su tamsos jėgomis vis labiau įsitvirtindavo žmonių sąmonėje. Ragana, kuri, kaip tikėta, galinti pakenkti tiek sveikatai, tiek turtui, tiek žmogaus likimui, buvo suvokiama kaip pavojinga tiek kaimiškoje, tiek miestietiškoje aplinkoje.

Raganos Kauno mieste

Iki mūsų dienų yra išlikusi tik negausi su raganų persekiojimu Kaune susijusi medžiaga. Didžiąją daugumą sudaro Kauno miesto vaito teismo knygų įrašai, kuriuose miestiečiai skundžiasi ar įduoda savo kaimynus, tarnus, pažįstamus ar šiaip įtartinus asmenis. Kaip galima spręsti iš šios medžiagos, dažniausiai tokias bylas sprendė vaito namų teismas, tik rimtesnėse bylose, kuomet užsimenama apie bendravimą su velniu, teisėjau davo ir suolininkų teismas.¹⁸ Vykstant teismo procesui kai kurie asmenys bū-

¹⁷ 1631.X.29 Vyriausiojo tribunolo sprendimas dėl Rainos Gromykienės apeliacijos, *Raganų teismai Lietuvoje*, nr. A10, p. 38.

¹⁸ 1563.10.18 Įrašas Kauno vaito teismo knygoje apie žolininkės Kotrynos tardymą. *Ten pat*, Nr. 3, p. 74–75.

davo ir įkalinami. Ne visos bylos, patekusios į vaito teismą ir ten pradėtos, čia būdavo išsprendžiamos. Kai kurie atsakovai atsisakydavo bylinėtis vaito teisme teigdami, kad byla nepriklauso vaito kompetencijai.¹⁹ Dėl šios priežasties dažniausiai nėra žinoma daugelio raganavimo bylų Kaune baigtis. Deja, turima medžiaga dažniausiai tėra fragmentiška, todėl sunkoka spręsti apie tolesnius žmonių likimus. Dažniausiai tėra išlikę kaltinimų tekstai, kartais liudininkų parodymai, bet labai retai – visa teismo proceso medžiaga.

Tikėjimas kerėtojų galia bei jų teismo persekiojimo fenomenas nebuvo vienalytis reiškiny. Net ir negausioje kaunietiškoje raganų medžioklės medžiagoje galima išskirti kelias skunduose vaitui minimų „raganavimo nusikaltimų“ kategorijas. Ši klasifikacija yra sąlyginė, nes kai kada tam tikri atvejai gali būti priskirti ir keliems tipams. Vis dėlto manytume, kad prasminga būtų išskirti *raganystę–buitinę magiją, žolininkystę* bei *demoniškąją raganystę*.

Kaip buvo minėta anksčiau, didžiąją dalį raganavimu kaltintų asmenų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje sudarė žmonės, praktikuodavę *buitinę magiją*. Tai galėjo būti ir iš pagonišųjų laikų atėję senųjų ritualų likučiai, tam tikri specifiniai veiksmai ar užkalbėjimai, kurie, juos atliekančiųjų nuomone, turėdavo jiems atnešti sėkmę, laimę, turtus ar pakenkti aplinkiniams. Kiek galima spręsti iš išlikusių šaltinių, buitinės magijos praktika buvo plačiai paplitusi, nors su ja atkakliai kovojo Bažnyčia. Kaltinamaisiais buitinės magijos naudojimo bylose galėjo būti eiliniai miesto gyventojai, kurie „naminės magijos“ paslaptis tikriausiai perėmė iš tėvų ir senelių, arba kiti šios srities „specialistai“. Ji galėjo būti naudojama, kad pagerintų buitį, padėtų atkeršyti ar kitaip pakenkti. 1552 m. pas Kauno vaitą buvo atvesta nelaisvoji moteriškė Barbara, kuri, pamokyta kažkokios Šlapiekovos, po šeimininko patalu padėjo plaukų, plunksnų ir žemių, kad pastarasis numirtų. Iki tolesnio bylos nagrinėjimo kaltinamoji uždaryta į kalėjimą.²⁰ Deja, nėra aiškūs galimi kaltinamosios motyvai, galbūt tai galėjęs būti keršto savajam šeimininkui siekis. 1543 m. pas Kauno vaitą buvo atvestas kalvis, vardu Petras, kurį Kauno miestietis Francas apkaltino, kad pastarasis „atėjęs į jo namus burtininkauti“ („*пришоа бурдовам[у]*“), nes draskė kažkokius skutelius.²¹

Kaune, kaip ir kitose LDK vietovėse, gan dažnai tariamo kerėjimo objektu tapdavo naminiai gyvuliai. Gyvuliai buvo svarbus materialinės gerovės atributas, todėl jų netektis dėl ligos ar nelaimingo atsitikimo skaudžiai paliedavo gyventojus. Dėl šios priežasties bet koks įtariamasis, kerais siekias pakenkti gyvuliams, negalėjo bendruomenės būti toleruojamas. Kauno vaito teismo knygoje yra išlikęs 1561 01 27 įrašas apie Jasiaus Gnaužo ketinimą kelti bylą

¹⁹ Z. Kiaupa, *Kauno miesto vaitas ...*, p. 27.

²⁰ 1552. 01. 08 Lenarto Kolovo skundas dėl nelaisvosios moters Barbaros siekio jį apkerėti, LVIA. SA 13842, l. 4. Žr. priedą Nr. 4.

²¹ 1543 m. Kauno miestiečio Franco kaltinimas, kad kalvis Petras norėjęs burtininkauti jo namuose, LVIA, f. 166, ap. 2, b. 14, l. 114. Žr. priedą Nr. 1

Elžbietai Stoškuvieni, pakerėjusiai jo karvę.²² Deja, iš trumpučio įrašo tekstu sunkoka spręsti, kokiū būdu karvė buvo „kerėta“ bei kokios priežastys galėjo paskatinti kaltinamąją griebtis tokių bendruomenės akyse smerktinų priemonių.

Šiai kategorijai tikriausiai galėtų būti priskiriamas ir 1581 m. birželio 1 d. kaltinimo piktavaliu kenkimu pavyzdys.²³ Šis įrašas puikiai pailiustruoja anuomet išsisknijusią pagarbą baimę bei tikėjimą ištarto žodžio galia. Moteris, vardu Darata, buvo suimta ir laikoma Kauno miesto kalėjime. Kauno pavieto Preišagalos bajoras Juozapas Bartkevičius pareiškė ir patvirtino priesaika vaito įstaigoje, kad toji Darata esanti ragana. Ji prieš 7 metus buvusi jo namuose ir grasinimais susargdinusi skundėjo žmoną ir kaimynę, nes pastaroji nenorėjusi laikyti kaltinamosios savo namuose. J. Bartkevičiaus žmona ir kaimynė susirgusios ir mirusios nuo tos pačios ligos. Deja, ir šiuo atveju bylos baigtis yra nežinoma.

Įdomus galimos buitinės magijos panaudojimo atvejis yra 1610 01 15 d. byla.²⁴ Kauno batsiuvio Povilo Martinavičiaus žmona skundėsi, kad audėjo Jono Juknevičiaus tarnaitė plūdusi ją, vadinsi ragana. Įsikišęs į ginčą, pats batsiuvyvys paaiškino, kodėl jo žmona pravardžiuojama ragana. Jis, Povilas Martinavičius, plukdydamas sielius, susižeidęs koją stiklu. Iš kitų sielininkų sužinojęs, kad žaizdos „ugni“ galima gydyti skiedromis. Jo žmona ir bandžiusi taip jam padėti. Audėjas Jonas Juknevičius papasakojo, kad jo žmona, eidama į bravorą, sutikusi batsiuviene, kuri varčiusis skiedrose ir jas mėčiusi. Po šito susitikimo audėjo žmonai į ranką išimetusios negyjančios piktžaidės. Kauno vaito įstaigoje buvo nutarta svarstyti šią bylą rytojaus dieną, o batsiuvio žmoną, kaip kerėtoją, iki svarstymo uždaryti į kalėjimą. Tačiau kitą dieną audėjas Jonas Juknevičius savo kaltinimą atsiėmė, ir Povilo Martinavičiaus žmona iš kalėjimo buvo paleista. Tai tik viena iš kelių žinomų bylų visoje LDK, kuomet kaltinimai raganavimu buvo atsiimti.

Apžvelgus šiuos kelis vadinamosios buitinės magijos panaudojimo atvejus, galima pažymėti, kad Kauno miestiečiai gan dažnai keistus poelgius ar atsitikimus (skutelių plėšimas, plunksnų ir plaukų kaišiojimas į patalus, vartymasis skiedrose, vištos kiaušinio atsiradimas bute²⁵) atpažindavo ir identifikuodavo

²² 1561.I.27 Įrašas Kauno miesto vaito teismo knygoje apie Jasiaus Gnaužo ketinimą kelti bylą Elžbietai Stoškuvieni, pakerėjusiai jo karvę, *Raganų teismai Lietuvoje*, Nr. 2, p. 74.

²³ 1581.VI.1 Kauno pavieto žemininko Juozapo Bartkevičiaus skundas, kuriuo kaltina moteriškę Daratą raganavimu, *Ten pat*, Nr. 6, p. 78-79.

²⁴ 1610.I.15 Įrašas Kauno vaito teismo knygoje apie ieškovo – Kauno batsiuvio Povilo Martinavičiaus ir atsakovo – audėjo Jono Juknevičiaus bei jų žmonių bylą dėl ieškovo žmonos pakerėjimo skiedromis. *Ten pat*, Nr. 14, p. 89–90.

²⁵ 1627.III.9 Kauno gyventojos Onos Juodytės-Andriejienės Raviinės pareiškimas, kuriuo Kauno vaito įstaigai praneša, kad savo bute radusi vištos kiaušinių. Jei dėl to ateityje nutiks kas bloga, ji kelsianti bylą namų šeimininkui. *Ten pat*, Nr. 20, p. 161.

kaip kerėjimo atvejus ir traktuodavo juos kaip galimą grėsmę. Šis pavojus savo sveikatai, turtui ar gyvenimo sėkmei, galėjo būti neutralizuojamas tik įdavus įtariamus kerėtojus ir juos vienaip ar kitaip nubaudus.

Antrajai raganišku „nusikaltimų“ kategorijai galėtų būti priskiriami *žolininkystės* atvejai. Čia į raganų teismų areną įžengia asmenys, kuriuos būtų galima įvardinti kaip kerėtojus „profesionalus“. Dažniausiai tai žmonės, turintys specifinių žinių ar gebėjimų, praktikuodavę „liaudiškąją mediciną“, t. y. įvairių žolelių ar užkeikimų pagalba gydę žmones. Tokiais atvejais tam tikros kerėjimo praktikos būdavo šio „amato“ sudėtinės dalys. Miesto gyventojai pažinodavo tokius žmones ir, išitikus bėdai, į juos kreipdavosi.

Žolininkystė buvo pakankamai paplitęs reiškinys tiek LDK kaimiškiosiose, tiek miestietiškosiose vietovėse. Kaunas nebuvo išimtis. Tą lėmė gan objektyvios priežastys. Kauno miestą dažnai nusiaubdavo epidemijos. Vien tik per XVI a. Lietuvą nusiaubė 14 maro epidemijų, kas 7–8 metai, tas pats buvo per XVII a., kuomet Kaunas nemažai nukentėjo per karinius veiksmus.²⁶ Tuometinėms visuomenėms buvo būdingas maginis kovos su liga būdas, nes remtasi prielaida, kad ligą sukeliąs piktasis demonas. Tokiai kovai būdavo pasitelkiami įvairūs užkalbėjimai, amuletai, vaistažolės. Iki pat XIV–XV a. sandūros Lietuvoje nebuvo gydytojų, įsigijusių išsilavinimą Vakarų Europos universitetuose.²⁷ Mokyti gydytojai skaičiuoti vienetais, ir jų paslaugos buvo prieinamos tik turtingiems. Menkiau piniginga ir platesnė visuomenės dalis naudodavosi barzdaskučių – chirurgų „išorinės medicinos“ paslaugomis.²⁸ Be miestuose susitelkusių oficialių gydytojų, chirurgų, vaistininkų, pirtininkų, kaimuose ir dvaruose veikė liaudies gydytojai – „grynieji empirikai“: burtininkai, žolininkai, užkalbėtojai. Reikia pabrėžti, kad visoje Europoje oficialios ir neoficialios medicinos atstovų gydymo metodai ir jų (ne)veiksmingumas buvo panašūs.²⁹ Taigi tokiaime kontekste vyksta raganų – žolininkų bylos Kaune.

Vadinamosios raganos (raganiai) daugiausia buvo kaltinami nesėkmingu gydymu ar tyčiniu žmonių susargdinimu. Ši „liaudiškos medicinos“ praktika oficialiai nebuvo toleruojama, tačiau miesto gyventojai gerai pažinojo vadinauosius žolininkus ir, išitikus bėdai, nevengdavo į juos kreiptis. Vis dėlto nuo šių asmenų aplinkiniai iškart nusigrėždavo, kuomet gydymas baigdavosi nesėkme. Prisibijota šių asmenų tariamos galios gydyti ar pakenkti sveikatai. Labai greitai tolerantiška laikysena tokių asmenų atžvilgiu galėdavo virsti nepakančia.

Vienas pirmųjų „liaudies medicinos“ taikymo liudijimas Kaune – tai 1552 05 25 d. įrašas vaito teismo knygoje, kai pas Kauno vaitą Kėdainių miestiečiai

²⁶ A. Bagdonavičius, Kauno miesto medicinos ir farmacijos raidos bruožai XVI–XVIII a. *Acta musei historiae medicinae et pharmaciae Lituaniae*, T. 1, Kaunas, 1993, p. 62.

²⁷ D. Baronas, Ligos ir epidemijos, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, p. 293–294.

²⁸ *Ten pat*, p. 294–295.

²⁹ *Ten pat*, p. 567–568.

Petras Žagaras ir Motiejus Pacevičius atvedė Kauno gyventoją Jadvygą, kilusią iš Kėdainių ir tarnaujančią Kaune pas poną Nikelį Tičkų.³⁰ Kėdainių magistratas siuntė juos išaiškinti, ar tikrai Jadvyga praėjusį rudenį davusi kerų Kėdainių gyventojai Elenai, kad toji galėtų gimdyti. Tardoma kaltinamoji teisinosi, kad dėl maro epidemijos 3 metus nesilankiusi Kėdainiuose pas tėvą ir negalėjusi duoti kerų. Tolesnė bylos baigtis taip pat nėra žinoma.

Analogiškas atvejis – 1610 07 30 d. byla.³¹ Kauno vaito įstaigos pareigūnai buvo pakviesti pas sergantį kubilių Stanislovą Makelę. Jų akivaizdoje pastarasis pareiškė, kad daugiau kaip prieš metus pas jį buvo apsilankiusi ir vaišinusi kubiliaus Vaitiekaus žmona Elzė. Ji nepastebimai kažką paliejusi po kaire ranka. Dėl to paliejimo kitą dieną jam pradėjo skaudėti kairiąją ranką ir koją. Taip jis sergęs antrus metus. Pareiškėjo žmona pridūrė, jog ta pati Elzė Vaitiekienė su savo motina prieš kelias savaites davusi jam kažkokių vaistų, kažkuo jį trynusi ir įspėjusi, kad neprasitartų apie gydymą nei valdžiai, nei kitiems žmonėms. Po šių vaistų ligonis jau dvi savaites negalįs vaikščioti.

Kitas žolininko teismo atvejis – 1580 03 15 d. Kaltinamasis Motiejus Juknevičius, Kauno pavieto žemininko Jokūbo Daucevičiaus-Beinarto valstietis, buvo atvestas pas Kauno vaitą.³² Jis buvo kaltinamas ieškovo – Kauno mėsininko Lauryno Mirkovičiaus kerėjimu. Daiktinis įrodymas – maišelis žolių, rastas pas įtariamąjį. Kitas asmuo – Kauno gyventojas Petras Šikis kaltino, kad Motiejus Juknevičius pakišęs jam tas žoleles. Žolininkas atmetė kaltinimus ir teigė, kad žolėmis gydys vaikus, kurie nemiegą naktimis ir verkią. Pasmilkus žolėmis, jie nustoja verkti. Po tardymo kaltinamasis paliktas kalėjime iki kitos bylos svarstymo.

Įdomi su šia byla susijusi detalė: prieš 14 metų, t. y. 1566 08 06, Kauno paviete buvo sudeginta tariama ragana Ulijona – anksčiau minėto Kauno pavieto žemininko Jokūbo Daucevičiaus nelaisvoji moteris.³³ Minėtoji Ulijona neva prisipažino su savo bendrininkėmis nuodijusi vaikus, po to jų kūnelius iškasusi, sutrynusi į miltus ir naudojusi nuodų gamybai. Po tokių šiurpių kaltinimų tariamoji ragana buvo sudeginta. Keistas sutapimas, kad tam pačiam ponui tarnavę asmenys buvo apkaltinti raganavimu, bet gal tai kaip tik liudija vis labiau besiformuojantį tikėjimą egzistuojančiu raganų ir raganų sąmokslu prieš aplinkinius.

Tokios bylos galėtų patvirtinti tuometinių žmonių bandymą įvairias nelaimes, bėdas ir nesėkmes paaiškinti kerais ir kitų žmonių pikta valia. Prisime-

³⁰ 1552.05.25 Įrašas Kauno miesto vaito teismo knygoje apie raganavimu įtariamos Kauno gyventojos Jadvygos tardymą, *Raganų teismai Lietuvoje*, Nr. 1, p. 73.

³¹ 1610.VII.30 Kauno amatininko skundas dėl kubiliaus Vaitiekaus žmonos Elzės kerėjimo ir įtartino gydymo. *Ten pat*, Nr. 15, p. 90–91.

³² 1580.03.15 Įrašas Kauno vaito teismo knygoje apie žolininko Motiejaus Juknevičiaus tardymą. *Ten pat*, Nr. 5, p. 77–78

³³ 1566.VII.6 Kauno pavieto vazonio Juro Andrijonavičiaus pranešimas apie raganos Ulijonos tardymą ir sudeginimą. *Ten pat*, nr. 4, p. 75–77.

nami net kelerių metų senumo įvykiai, netikima atsitiktinumais. Labai dažnai vadinamieji žolininkai tapdavo anuometinės medicinos bejėgiškumo įkaitais. Kuomet būdavo susiduriama su lėtinės, bet kokios sunkios lėtinės ligos atvejais, žiniuoniai retai kada galėdavo pagelbėti sergantiesiems. Ligos progresavimas bei sunkiai paaiškinami simptomai dažniausiai būdavo siejami su kerais. Taip žmonės, į kuriuos buvo kreipiamasi pagalbos, tampa aplinkinių akyse piktavališiais kenkėjais.

Kaip buvo minėta anksčiau, LDK miestuose nebuvo daug kaltinimų *demoniška raganyste*. Visgi spartėjant Lietuvos gyventojų christianizacijai, aktyvėjant Bažnyčios kovai su pagonybės apraiškomis kasdieniame gyvenime bei plintant europietiška raganų persekiojimo koncepcijai, tariamų demoniškosios raganystės atvejų teisminėje medžiagoje palaipsniui daugėja.

Su klasikine demoniškosios raganystės koncepcija bei raganų teismų teorija galėjo būti susipažinę ir kai kurie Kauno miesto gyventojai. Apie tai byloja ir 1637 m. inventoriūs, kuriame buvo aprašytas Prienų dvaro raštininko Jono Savecevičiaus, gyvenusio namelyje skersgatvyje iš Muitinės gatvės Nemuno link, turtas. Šiame inventoriuje buvo paminėtos trys knygos, tarp jų ir „Raganų kūjis“ lenkų kalba (*Formulae albo methodus latinae linguae discendi, Dromowe lekarstwo, Młot na czarownicę*).³⁴ Taigi parankine raganų teismų knyga laikytas „Raganų kūjis“ rasdavo vietą ir XVII a. svarbių miesto asmenų knygų lentynose. Kiek galima spręsti iš šio pavienio fakto, demoniškosios raganystės teorija, paplitusi Vakarų Europoje, buvo žinoma ir garbingiems Kauno miesto gyventojams.

Iki mūsų dienų yra žinoma tik viena raganų teismo byla Kauno mieste, kurią būtų galima įvardinti kaip „demoniškosios raganystės“ atvejį. 1563 10 18 Kauno vaito teismo knygoje yra įrašas apie įtariamąją Kauno gyventoją Kotryną.³⁵ Pastaroji buvo kaltinama vaikštinėjanti po žmones ir davinėjanti jiems kažkokių žolių. Dėl to ji buvo suimta ir laikoma Kauno miesto kalėjime. Dokumentu surašyti parodymai, kuriuos ji per tardymą davė Kauno miesto suolininkams. Suolininkai klausinėjo, kokių žolių Kotryna davusi audėjui Gertui, ar galinti išgydyti ligą, ar turinti tų žolių ir šaknelių namuose ir kas gi ją išmokęs kerėti? Kotryna atsakiusi, kad jos žolės ir šaknelės geros, jomis išgydžiusi poną Knėbelį, Kasparo Lybnerio žmoną, Mejerienę. Ji galėtų ir toliau gydyti, bet šaknelių namuose daugiau neturinti. Kerėti išmokinęs velnias (biesz), kuris vedžiojęs ją po raištą. Velnias prieš metus atėjęs pas ją naktį, pažadinęs ir išsivedęs į mišką. Po tardymo Kotryna palikta kalėjime iki kitos bylos svarstymo. Iš šio menkučio fragmento belieka tik spėlioti, ar kaltinamoji išties tikėjo bendravusi

³⁴ Z. Kiaupa, Kauniečių knygų rinkiniai XVI–XVIII a., *Iš Lietuvos bibliotekų istorijos*, Vilnius, 1985, p. 7.

³⁵ 1563.10.18 Įrašas Kauno vaito teismo knygoje apie žolininkės Kotrynos tardymą, *Raganų teismai Lietuvoje*, p. 74–75

su velniu, ar tai tebuvo kankinimais išplėštas prisipažinimas. Lieka neaiškus ir tolesnis kaltinamosios likimas, bet, sprendžiant iš LDK veikusios raganų teismų praktikos, asmens, kaltinamo bendravimu su tamsos ir pragaro jėgomis, beveik išimtinai laukdavo tik mirtis ant laužo.³⁶

Vis labiau besiklostant raganų persekiojimo tradicijai, pastebima ir dar viena tendencija. Vieno ar kito asmens apšaukimas ragana, galėjo baigtis tragiškai. Raganavimu įtariamą žmogumi aplinkiniai nepasitikėdavo, dažnai išstumdavo iš savųjų rato, kartais apkaltintojo galėjo laukti ir mirtis ant laužo. Įsivyraujanti tuometinėse masėse raganų baime neretai būdavo pasinaudojama ir saviems tikslams – kerėtojų teismų procesai tapdavo puikia priemone atsikratyti savojo priešininko, konkurento ar tiesiog nemėgiamo žmogaus. Raganų persekiojimo korta buvo nesunku pasinaudoti, kartais tereikėdavo parodyti pirštu į įtariamąjį arba tiesiog pašnibždėti į patiklį ausį.

Vienas iš įdomesnių visuotinio tikėjimo raganavimo galia panaudojimo savajai naudai atvejų – tai 1627 03 11 byla.³⁷ Kauno miesto vaito įstaigoje buvo tardoma Kauno keltininko Morkaus merga Darata Mykolaitė, kurią kaimynė Elena Jonienė skundė pavogus paklodę ir gobtuvą. Tardomoji Darata prisipažino, kad vogti ją kursčius kaimynė Liucė Urbonienė. Ji papylusi Daratai po kojomis žaižaruojančių anglių ir ištarusi tokius žodžius: „Kad tavo siela degtų noru vogti taip kaip tos anglys!“ Po šito užkalbėjimo Darata pavogusi siūlė ir atidavusi juos užkalbėtojai; vėliau pavogusi paklodę, gobtuvą, marškinius, 11 ortų pinigais. Kauno miesto vaito įstaigos nutarimu kaltinamoji palikta kalėjime iki tolesnio bylos svarstymo. Bėlika tik spėlioti, ar kaltinamosios sumanus bandymas išsisukti nuo baumės ir visą kaltę suversti bendrininkei, save įvardinus kaip raganavimo auką, t. y. nepakaltinamą dėl savo veiksmų, pasiteisino. Deja, ir šiuo atveju nežinome, ar šis įdomus vagystės pateisinimas įtikino teisėjus.

Raganų teismų medžiagoje gan dažnai yra aptinkamos bylos, kuomet bylinėjamosi dėl įžeidimo, vienas ar kitas žmogus buvo apšauktas ragana ar raganiumi. Pastebėtina, kad į tokio pobūdžio apsižodžiovimus nebūdavo numojama ranka, nes puikiai buvo suvokiama, kad kritęs bent menkutis įtarimo šešėlis dėl vieno ar kito asmens galimo raganavimo galėjo negrįžtamai pakenkti ir sugriauti reputaciją. Kauno vaito aktų knygoje taip pat aptinkami atvejai, kuomet bylinėjamosi dėl, šiandienos akimis žvelgiant, menkučio apsižodžiovimo. Pvz., 1544 02 15 Stanisloviene apkaltino mėsininką Andrėjų Volką, kad pastarasis ją išvadinęs kerėtoja. Abiejų byla turėjo būti svarstoma vasario 15 d.,

³⁶ Žr. 1691.V.22 Šiaulių ekonomijos valdytojo vietininko Povilo Oižensko sprendimas dėl raganavimu kaltinamų Mataušo Strakšo samdinės Marijonos ir jos bendrininkės Liucijos Vaičiulyčios sudeginimo. *Ten pat*, Nr. A26, p. 49–51; 1696.VI.27. Tardymo protokolas ir teismo sprendimas dėl trijų Kirklių kaimo Dirvėnų dvaro valstiečių raganavimo. *Ten pat*, Nr. A29, p. 56–60.

³⁷ 1627. III. 11 Įrašas apie užkalbėjimą vogti. *Ten pat*, Nr. 21, p. 161–162.

bet nurodytą valandą ieškovė nepasirodė.³⁸ Analogiškas ir bajorės Magdalenos bei kažkokios Staskovos konfliktas dėl apsižodžiavimo.³⁹

Statistinis XVI a. – XVII a. pirmosios pusės Kauno raganos portretas. Negausi išlikusi raganų teismo persekiojimo Kaune medžiaga, atlikus statistinius apibendrinimus, negali pretenduoti į absoliutų tikslumą, nes iki mūsų dienų išlikę dokumentai greičiausiai tėra nedidelė „raganų medžioklės“ fenomeno dalelė. Vis dėlto manytume, kad ir darbe apžvelgtų 14 atvejų analizė galėtų atskleisti tam tikras tendencijas. Kiek galima spręsti iš išlikusios negausios raganų teismų medžiagos, Kaune, kaip ir visoje LDK teritorijoje, absoliučią daugumą visų apkaltintųjų raganystėmis sudarė moterys. Atsakovės moterys sudaro 81,25% (13), vyrai – 18,75% (3). Atitinkamai šiose bylose ieškovų daugumą sudaro vyrai (10) – 71,43%, moterys – (4) 28,57%. Panašią tendenciją, kuomet į raganų teismų akiratį patekusių asmenų daugumą sudaro moterys, galima pastebėti ir kituose Europos kraštuose. Jean-Michel Sallmann nuomone, moterys puikiai tiko būti apkaltintos raganavimu. Turėdamos paveldėtų empirinės medicinos žinių, jos mokėjo paslaptį išgydyti ligą. Dažnai ir teologai kalbėdavo apie lyties, iš prigimties jautriau reaguojančios į šėtoniškas iliuzijas, silpnumą.⁴⁰ Tai taip pat galėtų būti paaiškinta tuometiniu požiūriu į moterį kaip pirmųjų žmonių nuopuolio kaltininkę, neatsparią blogio jėgoms. O gal tiesiog neva ypatingų galių turinti moteris nusižengė nuolankios moters įvaizdžiui.

Iš vaito aktų knygoje esančių įrašų galima pastebėti, kad Kauno miesto teritorijoje vykusių kerėtojų bylų atsakovų absoliučią daugumą sudarė miestiečių luomo atstovai (93,75%), likusioji kaltinamųjų dalis – mieste gyvenantys valstiečių luomo atstovai. Atitinkamai ir ieškovų daugumą sudaro miestiečiai (93,33%).

Galimų motyvų, kodėl į teismo rankas būdavo įduodami vieni ar kiti asmenys, amplitudė yra gan plati. Pastebėtina, kad ieškovai ir atsakovai buvo gerai vieni kitus pažįstantys asmenys. Dažniausiai kerėjimu kaltina šeiminiškai savuosius tarnus, nelaisvuosius žmones, kaltinimus vieni kitiems žeria kaimynai, kartais galbūt galima išvelgti konkurencijos elementus. Galimas dalykas, jog tai tiesiog ore tvyrančios baimės būti pakerėtam įtarumas. Tariami nusikaltimai galėjo būti ir vienkartiniai, kuomet „nusikaltėlis“, draskantis skutelius ar slepiantis keistą plaukų ir pūkų ryšulėlį, būdavo pačiumpamas už rankos. Kai kurie „kriminaliniai nusikaltimai“ (žolininkystė) būdavo įvardijami kaip besitęsiantys keletą metų. Apie tokius žmones šnabzdėdavo aplinkiniai, taip

³⁸ 1544.02.15 Stanisloviėnės ir mėsininko Andrėjaus Volko konfliktas dėl jos apšaukimo kerėtoja. *LVI4*, f. 166, ap. 2, b. 14, l. 274. Žr. priedą Nr. 2

³⁹ 1544.10.8 Bajorės Magdalenos skundas dėl to, kad Staskova ją pavadino ragana. *VUB RS*, f. 7, 1544 Kauno m. a., l. 93v. Žr. priedą Nr. 3.

⁴⁰ J. M. Sallmann, *Raganos – šėtono sužadėtinės*, Vilnius, 1998, p. 54–55.

palengva išnešiodami paskalas, kol kada nors toks įtariamasis kerėtojas atsidurdavo kaltinamųjų suole. Raganų teismai tapdavo puikia priemone atsikratyti keisto, nepageidaujamo ar tiesiog išskirtinius gebėjimus turinčio asmens.

Mūsų dienas pasiekę raganų persekiojimo Kauno mieste atgarsiai tėra tik pavienės nuotrupos, tik keletas sudėtingos mozaikos akmenėlių. Nors iki šiol žinomus vadinamosios „raganų medžioklės“ atvejus Kaune galima būtų suskaičiuoti ant rankų pirštų ir jie tėra tik nedidelė šio fenomeno dalis, vis dėlto manytume, kad ir šie trupinėliai gali padėti susidaryti bendrą paveikslą. Belieka spėlioti, kokius pakeitimus į kerėtojų persekiojimo paveikslą įneštų neišlikusi medžiaga? Tačiau net ir išlikusiuose trupinėliuose galima išvelgti tendencijas, būdingas ir kitiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestams.

Iš Vakarų Europos atėjęs raganų persekiojimo vėjus susidūrė su vietine kerėtojų ir burtininkų veiklos interpretavimo tradicija. Klasikinė demoniškoji raganystės samprata tiek Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, tiek Kauno mieste prigijo sunkiai. Demoniškosios raganystės bylų Kunigaikštystės teritorijoje padaugėjo tik XVII a. antroje pusėje ir XVIII a. Pradiniame raganų persekiojimo plitimo LDK etape (XVI–XVII a. pirmoji pusė) europinės tradicijos įtaką galima būtų išvelgti tik kerėjimo praktišką kriminalizavime. Raganystė tampa baustinu nusikaltimu. Atitinkamai Kauno mieste beveik nebuvo su demoniška raganyste susijusių bylų. Dažniausiai atsakovai kaltinami buitinės magijos naudojimu ir žolininkyste. Kauną pasiekę didžiosios raganų medžioklės atgarsiai sėjo baimės ir nepasitikėjimo vienu kitais atmosferą, kartu atidengė tamsiąją miesto gyvenimo pusę, pilną nežinomybės baimės, tamsumo ir keršto.

Giedrė Sabaitytė

REPERCUSSIONS OF WITCH
HUNTING IN KAUNAS DURING THE
16TH AND EARLY 17TH CENTURIES

Abstract

The article deals with the survived cases of the witch hunting in Kaunas in the 16th and early 17th centuries. The witch hunting phenomena in the Grand Duchy of Lithuania did not reach such extent as in West Europe: the classical witch hunting conception met the local traditions and attitude towards the sorcerers and was transformed. Due to the European influence, the sorcery in the Grand Duchy of Lithuania was criminalized: it was treated as a serious crime, causing damage to health, wealth and success of the people. These tendencies reached Kaunas too. The accused of sorcery practicing in Kaunas can be grouped into three categories: the performers of domestic magic, herbalists, and witches allied with demons. Most accusations did not deal with the demonical witchcraft. The majority of the cases

⁴¹ Žr. Z. Kiaupa, *Kauno miesto vaitas...*, p. 25.

examined domestic magic and herbalist practicing. Herbalists became the objects of persecution after unsuccessful treating or at suspicions of having intentions to cause the disease. The use of domestic magic was treated similarly. It could not be tolerated by society, which saw such activities as causing damage, dangerous and illegal. The majority of the accused were women (81.25 %) which could be explained by the contemporary attitude towards the women. It is noteworthy, that frequently the accusers and the accused were acquaintances: neighbours, colleagues, rivals, masters and servants. Because of the fragmented material and sources, there is little or no information about the punishments or possible fate of the Kaunas sorcerers. The witch hunting in the city did not reach high extent. However, the phenomena influenced and revealed the dark side of everyday life of Kaunas inhabitants.

Gauta: 2006 08 22
Parengta: 2007 04 06

Priedai

Skelbiami 4 įrašai apie kerėjimo atvejus iš 1542–1544 m. Kauno vaito aktų knygų. Šie įrašai nepakliuvo į Konstantino Jablonskio surinktų raganų teismų bylų publikacijų rinkinį „Raganų teismai Lietuvoje“, nes 1542–1544 m. vaito aktų knyga buvo aptikta vėliau ir K. Jablonskiui nebuvo žinoma.⁴¹ Dėl šios priežasties šiuose prieduose skelbiami įrašai iš Lietuvos valstybės istorijos archyve bei Vilniaus universiteto Rankraščių skyriuje saugomų knygų.

Publikavimo principai: Nebenaudojamos kirilicos ir lotyniško alfabeto raidės keičiamos atitinkamomis dabar naudojamomis. Laužtiniuose skliaustuose išskleidžiamos santraukos. Virš eilutės iškeltos raidės nuleidžiamos ir pabraukiamos. Defektuotos ir neperskaitomos teksto vietos pažymimos daugtaškiu.

Įrašų datavimas dažniausiai yra ne visas. Datuojama pagal pasaulietinį arba bažnytinį kalendorių. Metai nustatomi pagal konkrečios knygos chronologinius rėmus. Jei prie įrašo nėra nurodyta data, ji nustatoma pagal artimiausią įrašų datą. Bažnytinės datos perteikiamos pagal bažnytinį kalendorių.

1 Priedas

Kaunas, 1543 m. Kauno miestiečio Franco kaltinimas, kad kalvis Petras norėjęs burtininkauti jo namuose. LVIA, f. 166, ap. 2, b. 14 – 1542–1544 m. Kauno vaito a. k, l. 114.

Вечер присла~~д~~ до мене [...] ^a подвоиског[о]
 Францъ резник/ и па~~н~~воит~~д~~а~~д~~ слугу домовог[о]
 и привели ч[е]л[о]в[е]ка/ вело~~н~~ског[о] коваля
 на име Петра и жало~~в~~а~~д~~ Францъ/ на нег[о],
 што[ж] то[т] Петръ пришо~~д~~ бурдоват[и]
 до дому/ [...] ^a ог[о] и поча~~д~~ дра~~т~~и кустечки
 неведомо какие./ И Петръ рек~~л~~ што~~л~~ я не е~~с~~т
 чаровник, то~~д~~ко до~~б~~ри~~и~~ ч[е]л[о]в[е]к. А так
 Францъ да~~д~~ осадит.

^a Neįskaitoma.

^a Neįskaitoma.

2 Priedas

Kaunas, 1544 02 15. Stanisloviėnė ir mėsininko Andrėjaus Volko konfliktas dėl jos apšaukimo kerėtoja. LVIA, f. 166, ap. 2, b. 14 – 1542–1544 m. Kauno vaito a. k., l. 274.

М[еся]ца фев[раля] 15

Тогож дня пришо~~д~~ перед мене воита Андреи Водкь мясни~~к~~ што на жалобу жоны стани/славовое дьяка хромо~~г~~[о]. Заказала была его ку праву на осмую^b годину^b иже бы ее сороноти~~д~~ и чаров/ницою зва~~д~~, гди~~ж~~ то хотела на него привести Сташком подвоиским бурмистровым. Ино Андреи стави~~д~~ся на осмой године и жа~~д~~ ее годину девятую аж до десятое год[ини]. Тая дьякова неприходила и светка неставила перед право. Андреи да~~д~~ [...] ^c записати.

^b Virš eilutės.

^c Teksto defektas.

3 Priedas

Kaunas, 1544 10 08. Bajorės Magdale-
nos skundas dėl to, kad Staskova ją pavadino ragana. VUB RS F7 – 1544 m.
Kauno m. a., l. 93v.

Przysła do mnye Magdalena Boyarka gy skar-
zyla ssię na Staakową / komarnyczkę swoye, gyss yą
ona w domu yey była, gy nazwała zlemy / slowy zło-
dzieyką, gy ynsze słowa iey nyepoczczywe zadawala,
gy uka/zala na policzku byczie czo yą w tffarz uder-
zyla wyecz kami. Stasskowa thu stoyącz z mędzem
przala ssię thego powyedayącz gys nye ona / alye tha
boyarka ya była, a thak boyarka Madlena postawy-
la / do sswyadkow sąsiadky swe ktore sswyadczyly
jednosta nyne yss // ssię powadzyly o yakiess drwa
czo na kuchny palily gy zadawaly / sobie w thym
słowa przikre iedna druga szomoczającz, gy w thym
tha / Stasskowa pozwała Madlenę wyecz ką, a thak
ya kazalem Stass/kowey zgodzieczssię z gospodinyą
gy przeprassicz yą gy za byczie yey / dossicz uczy-
nycz alye Madlena przissla do mnie powyadayącz /
yys nyechcziała czekayącz sina (?) swego.

4 *Priedas*

Kaunas, 1552 01 08. Lenarto Kolavo skundas dėl nelaisvosios moters Barbaros siekio jį apkerėti. LVIA, SA 13842, 1550–1555 m. Kauno vaito a. k., l. 4.

Lenart Kolaw przissedl thu w samy wiecz[or]
/ obcziażliwye zaluyącz prziwiodssy przy slud[zie]
[mies]czkim Bogzanye nyeyakasz Barbarę ktorá
powi[edzial] / bycz swoyą nyewolniczą gi opowie-
dzial ysz ch[odzi]/la okolo ogniska po trzikroc
wziąwssy yak...*/ włosy, pierze gi ziemyę pod
progiem gi gdy tha B[ar]/bara byla spytana z pra-
wa kto by iey na tho radz[il]/ która stoyącz z dob-
rey woli powiedziala yss nyeia[ka] / Szlapiekowa
iey w thim poradę dala roskazawssy / the rzec-
zi w posciel pana mego wlozicz powyadaia[cz]
/ ysz by miał od thego ossalecz a po thim umr-
zecz z[a]...*/ / ktorym iey wyznanyem żądal pan
Lenarth aby o[na] / dana do kazni do dalszego
uznanya prawa.

* Nejskaitoma vieta (maždaug 3 raidės).

* Nejskaitoma vieta (maždaug 2 raidės).